

TBMM ve DİVAN-I HARP MAHKEMESİ TUTANAKLARINA GÖRE “KUBİLAY OLAYI” “KUBİLAY INCIDENT” ACCORDING TO THE MINUTES OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY AND COURT MARTIAL RECORDS

Uzm. Barış ERTEM

İstanbul Teknik Üniversitesi
ertbar@gmail.com

Özet

1929 Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkileri, 4 yıl süren Takrir-i Sükun Kanunu uygulamaları gibi nedenlerle bunalmış olan Türkiye'de 1930 yılında meydana gelen önemli toplumsal olaylardan birisi 23 Aralık günü gerçekleşen “Kubilay Olayı” ya da “Menemen Olayı”dır. “Şeriat ilân eden” 6 esrar bağımlısının gerçekleştirdiği olayda Mustafa Fehmi Kubilây adlı bir yedek subay başı kesilerek şehit edilmiştir. Ayrıca iki bekçi şehit olmuş ve olayı gerçekleştiren gruptan da 3 kişi öldürülmüştür. Olaydan sonra bölgede sıkıyönetim ilân edilmiş, Divan-ı Harp mahkemesi kurulmuş ve suçlu bulunan 28 kişi idam edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Menemen (İzmir), Kubilây Olayı, Türkiye'de siyasal muhalefet.

Abstract

In the year of 1930, people in Turkey were overwhelmed by negative effects of 1929 Global Economic Crisis and with applications of Takrir-i Sükun Kanunu (Law on the Maintenance of Order). One of the major social events in Turkey, in 1930, was “Kubilay Incident”, took place on December, 23. A reserve officer, called Mustafa Fehmi "Kubilay" murdered by 6 opium addict criminals. After the incident, martial law declared in the area. The Court-Martial established and 28 people, who found guilty, were executed.

Keywords: Liberal Republican Party (Turkey), Menemen (İzmir-Turkey), Kubilay Incident, political opposition in Turkey.

Giriş

17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Şeyh Sait Ayaklanması'yla ilişkilendirilerek 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılması, aynı günlerde başlamış olan Tahrir-i Sükun Kanunu'nun 4 yıllık kısıtlayıcı uygulamaları, 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ise yalnızca 100 gün kadar hayatta kalarak aynı yıl kapatılmış olması gibi olaylar; 1930 yılına gelindiğinde toplumda bir gerginlik ve tepkinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Ağrı'daki isyan hareketinin halen devam ettiği 1930 yılının diğer bir önemli olayı ise 23 Aralık'ta Menemen'de gerçekleşmiştir.

Olaydan Önce Genel Durum

1925'den 4 Mart 1929 tarihine kadar 4 yıl sürmüş olan Tahrir-i Sükun Kanunu'nun baskıları, halkın toplumsal huzursuzluğu ifade etmesine olanak verilmesi, kişi özgürlüklerinin azlığı, İsmet Paşa Hükümeti'nin reform politikaları ve gittikçe artan ekonomik sıkıntılar, toplumda CHF Hükümeti'ne karşı hoşnutsuzluğa neden olmuştur (Zürcher, 1995: 259-260).

1920'li yılların sosyal ve ekonomik sorunlarıyla birlikte; sanayileşme siyaseti, alkollü içkiler, sigara, şeker, tuz ve deniz nakliyatının devlet tekeline alınmış olması toplumdaki hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır. CHF Hükümeti'nin uyguladığı devletçi ekonomi politikası, ekonomik durgunluğa neden olmuştur. 1928-1929 yıllarında az mahsul alınmıştır. Arazi ve Ağnam Vergisi gibi vergileri ödemekte zorlanan köylüler, tefecilerden borç almak zorunda kalmış ve genellikle borçlarını ödeyemediklerinden tefeciler tarafından arazilerine el koyulmuştur. Demiryolu inşasına yapılan harcamalar nedeniyle tarıma verilen hükümet desteği yetersiz kalmıştır. Tüm bunlara, 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkileri de eklenince, İsmet Paşa Hükümeti'ne karşı tepkiler sürekli büyümüştür.¹

Toplumdaki bu tepkileri azaltmak, sorunlara çözüm bulabilmek ve İsmet Paşa Hükümeti üzerinde denetim sağlayabilmek amacıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla 12 Ağustos 1930 tarihinde "muhalif" Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Türkiye'de Siyasi Dernekler, 1950: 23; Yarın, 12 Ağustos 1930). Yeni kurulan bu muhalif partiye en büyük destek ise, ekonomik sıkıntıların yıpratmış olduğu Batı Anadolu'dan gelmiştir. Partinin kurucusu ve genel başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey'in diğer yöneticilerle 3-13 Eylül 1930 tarihinde düzenlediği Batı Anadolu gezisi büyük ilgi görmüş, Alsancak Stadyumu'ndaki İzmir Mitingine 50 bin kişi katılmıştır. Yoğun ilgi ve desteğe paralel olarak, partinin en güçlü teşkilâtlandığı bölge de Batı Anadolu olmuştur.

1930 Belediye Seçimlerine de katılan Serbest Fırka, seçime katıldığı 37 ilde, toplam 502 seçim bölgesinden 31'ini kazanmayı başarmıştır. Serbest Fırka'nın

¹ Barış Ertem (2010). "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, no.2, s.72

seçim kazandığı bölgeler de ağırlıklı olarak Batı Anadolu'dadır. Bu bölgelerden birisi de, İzmir-Menemen'dir.²

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçimler boyunca Serbest Fırka ile ilgili en sık yaptığı eleştirisi "irtica" olmuştur. Halk Fırkası'na göre, Serbest Fırka "mürteci"dir. Serbest Fırka yetkilileri, partinin yaklaşık 100 gün süren kısa siyasi yaşamı boyunca, kendilerini en çok mürteci eleştirisine karşı savunmak zorunda kalmışlardır. Bu eleştirilerin ve savunmaların en şiddetli örneği ise, Belediye Seçimlerinden hemen sonra, 15 Kasım 1930 günü Meclis'te yaşanmıştır. Söz alan Fethi Bey, tamamlanmış olan Belediye Seçimleri ile ilgili değerlendirmeler yaparken, partisine yapılan mürteci eleştirilerine de tekrar yanıt vermiştir:

"(...) Eğer en ileri gelen şehir ve kasabalarımızda bu derece vasi mikyasta irtica hareketleri mevcut idise o yerlerin idare amirleri belediye intihabatından evvel böyle bir hareketi neden sezmediler ve Hükümet merkezini neden ikaz etmediler?"

"(...) O zamanlar Hükümetten memnun olan bu halk belediye intihabında neden birdenbire mürteci oluverdi? Hakikat bu kadar az bir zamanda bu kadar zıt iki çehre nasıl gösterilebilir? Bu irtica denilen hareket nasıl tecessüm etti? Halk layık kanunları istemiyoruz, Halifeyi istiyoruz mu dedi? (Gürültüler, bunu da mı söylesinler sesleri) Hayır efendiler. Bin kere hayır. İrtica o demektir, başka ne demektir, irtica diye tefsir olunan bu hareket halkın reyini serbestçe ve istediği taraf lehine kullanmak istemesinden başka hiçbir suretle tecelli etmemiştir (Hayır sesleri)" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt 22, 1930: 16-20; tutanakların tamamı için 16-76).*

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerden beri sürekli tekrarlanan irtica eleştirileri, olaylı Batı Anadolu gezisi ve Belediye Seçimleri ile gerilen siyasi ortamda, Mustafa Kemal Paşa'yla karşı karşıya gelme ya da getirilme riskinin olduğunu anlayan Fethi Bey, 17 Kasım 1930 günü partisini feshetme kararı almıştır (Yarın, 18 Kasım 1930) Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini feshetmiştir; ancak, kazanmış olduğu belediyelerde halen Serbest Fırkalı başkanlar görev yapmaktadır. İsmet Paşa Hükümeti içerisinde, Serbest Fırka'dan rahatsız olan kişilerin Menemen'deki gibi Serbest Fırkalı belediyelerden de rahatsızlık duymaları şaşırtıcı değildir.

Divan-ı Harp Mahkemesi Tutanakları, Tanıklıklar ve İddianameye Göre Olayın Planlanması ve Meydana Gelişi

Divân-ı Harp Mahkemesi tutanakları ve esas hakkındaki iddianameye göre, olayın fâilleri, yaklaşık 4 aylık bir hazırlık sürecinden sonra toplandıkları Manisa'da, olayı nasıl gerçekleştireceklerini ve olayda kullanacakları silâhları nasıl tedarik edeceklerini planlamışlardır. İddianamedeki bu bilgi doğru kabul edilirse,

² Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Batı Anadolu Seyahati ve 1930 Belediye Seçimleri süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Barış Ertem, "a.g.m.", s.80-83

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, çalışmanın geri kalan kısmında kaynak gösterilirken *TBMMZC* şeklinde kısaltılacaktır.

olayın hazırlık süreci, Serbest Fırka'nın kurulduğu ve Menemen'i de kapsayan Batı Anadolu gezisini gerçekleştirdiği Ağustos-Eylül aylarına rastlamaktadır. Planlar yapıldıktan ve kararlar alındıktan sonra; Giritli "Mehdi" Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet'ten oluşan grup, kendilerine "Piçakçı" Mustafa tarafından çuval içerisinde verilen iki silâhı da alarak, 6 Kanunuevvel (Aralık) 1930 Cumartesi akşamı Manisa'dan Paşa Köyü'ne doğru yola çıkmışlardır (TBMMZC, Cilt 25, 1931:74, Sıra No.58).

Bir gün sonra Paşa Köyü'ne ulaşan Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet'e, burada Emrullahoğlu Mehmet, Alioğlu Hasan, Nalinci Hasan ve Çakıroğlu Ramazan da katılmıştır. Paşa Köyü'nde Mehdi Mehmet'in bacanağı olan Ahmet'in evinde kalan grup, gece yarısı Paşa Köyü'nden ayrılarak Bozalan Köyü'ne doğru hareket etmiştir (TBMMZC, Cilt 25, 1931:75).

Grup, Bozalan Köyü yolunda 11 saat yürüdükten sonra Sünbüller Köyü'nde bir çamlıkta geceyi geçirmeye karar vermiştir. Burada, grubun uyuduğu sırada, durumun ciddiyetini anlayan Çakıroğlu Ramazan, kaçarak Manisa'ya geri dönmüştür. Uyandığında Ramazan'ın kaçtığını anlayan Mehdi Mehmet, gruptaki diğer kişileri baskı altına almış, kaçmaları durumunda kendilerini öldüreceğini söyleyerek tehdit etmiştir (TBMMZC, Cilt 25, 1931:75).

Yola devam eden 6 kişilik grup, Sütçü Mehmet'in köyü olan Bozalan Köyü'ne vardıktan sonra, Sütçü Mehmet'in akrabalarının sağladığı bir odada barınmıştır. Burada muhtar dahil köyün tamamı grubun Bozalan'da olduğunu öğrenmiş, hatta bazıları Emiralem Karakolu'nu basıp jandarmanın silâhlarını alarak Menemen'de kendilerine yardım edecekleri konusunda teminat bile vermiştir. Mehdi Mehmet de, "Mehdiliğini" burada ilân etmiştir.

Grup, Bozalan Köyü'nde bir hafta kadar konaklamış ve bu süre içerisinde sürekli esrar kullanmıştır. Sonunda, 23 Aralık 1930 Salı günü Menemen'e gitmeye karar vermişlerdir (TBMMZC, Cilt 25, 1931:75).

Pazartesi'yi Salı'ya bağlayan gece yola çıkan grup, Hasanlar Geçidi'ni, uyandırdıkları Kayıkçı Mehmet'in kayığıyla geçerek 23 Aralık 1930 Salı sabahı Menemen'e ulaşmışlardır. Menemen'e girmeden önce yine Mehdi Mehmet'in verdiği esrarı çekerek sarhoş olan grup, saat 06.20'de cemaatin sabah namazını kılmakta olduğu Müftü Camii'ne girmişlerdir. Burada, Nalinci Hasan, camide bulunan yeşil bayrağı almış, Mehdi Mehmet ise, camiye gelenleri ve camide bulunanları "dine davet etmiştir." Kendisinin "Mehdi" olduğunu iddia eden Mehmet'in "Mehdiliğine" gösterdiği "kanıt" ise Kıtırmir adını verdiği köpeğidir (TBMMZC, Cilt 25, 1931:75). Mehdi Mehmet'e göre, akşama kadar yeşil bayrağın altında toplanmayanlar, Menemen'e girecek olan 70 bin kişilik ordu tarafından kılıçtan geçirilecektir.

Grup, namazdan sonra, kendilerine katılan bazı kişilerle birlikte belediye meydanına doğru yola çıkmıştır. Yolda ayrılan grup, belediye meydanında tekrar birleştikten sonra Menemen'i dolaşmaya başlamıştır. Grup, Menemen'de dolaşırken; hükümetin artık söz sahibi olmadığını, herkesin dükkânlarını kapatarak kendilerine katılması gerektiğini ve top, tüfek bütün kuvvetin mehdi huzurunda duracağını söylemişlerdir.

Menemen’de dolaşırken evinin önünde Hoca Saffet Efendi’yle de karşılaşan grup, kendisiyle konuşmadan, yalnızca selâm vererek yoluna devam etmiş ve sonunda halktan kendilerine katılan Ramiz, Harputlu Mehmet ve Şımbıllı Mehmet ile birlikte belediye binasının önüne, belediye meydanına gelmiştir. Belediye binasının önünde duran grup, burada Arabacı Hüseyin isimli bir belediye işçisine zorla çukur kazdırtmış ve camiden aldığı bayrağı bu çukura dikmiştir (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76). Kısa bir süre sonra olaya müdahale etmek için emrindeki acemi askerlerle birlikte gelecek olan Asteğmen Kubilây’ı korkunç sona götürecektir olan bir dizi ihmal ve yanlışlar burada yaşanmıştır.

Menemen’de jandarma yazıcısı olarak görev yapmakta olan Ali Efendi, olayları duymuş ve silâhlı 4 jandarma eri toplayarak belediyenin önüne gelmiştir. Mehdi Mehmet’e ne istediğini soran Ali Efendi, “git komutanına haber ver, o gelsin, bana top, kurşun işlemez” yanıtını alınca Mehmet’in istediğini yapmış ve Jandarma Bölük Komutanı Fahri Bey’e haber vermiştir.

Bu sırada halen evinde bulunan Bölük Kumandanı Yüzbaşı Fahri Bey, olaydan haberdar edilmesi üzerine belediye binasının önüne gelmiş ve Mehdi Mehmet’e “*tam bir asker tavrıyla ve hükümetin şerefine yakışan surette*”³ ne istediklerini sormuştur. Mehdi Mehmet’ten “*Ben Mehdiyim, şeriatı ilan ediyorum, kimse bana mukavemet edemez, çekil!*” yanıtını alan Yüzbaşı Fahri Bey, hiçbir tepki göstermeden ve karşılık bile vermeden, üstelik Ali Efendi’nin getirmiş olduğu silâhlı 4 jandarma erini de alarak meydanı terk etmiş ve hükümet binasına çekilmiştir. Sanıkların mahkemede verdikleri ifadelerle göre, daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın ve İsmet Paşa’nın en çok tepki gösterdikleri konu olan Menemen halkının olayı alkışlamış olması, Fahri Bey’in bu hareketi nedeniyle gerçekleşmiştir. Fahri Bey’in olaya müdahale etmeden, üstelik askerleri de alarak çekilmesi, olayın başından beri “bana kurşun işlemez, top, tüfek huzurumda durur” diyen Mehdi Mehmet ve yanındaki 5 sarhoşu cesaretlendirmiş, çevrede toplanmış olan kalabalığın da Mehdi Mehmet’e inanmasına hatta ondan korkmaya başlamasına neden olmuştur. Olayla ilgili olarak daha sonra hazırlanan Emniyet-i Umumiye Raporu’nda Yüzbaşı Fahri Bey’in davranışı şu şekilde değerlendirilmiştir:

“Yüzbaşı Fahri Efendi yalnız üç büyük silâh taşıyan şakilere silâh adedince dahi ve daha ilk andan beri tevakkufu var idi. Onlar açıkta, kendileri ise duvar arkasında ve pusuda idi. Yapılacak bir teslim ihtarı bir yaylım ateş halkı dağıtmak ve bizzat halk tarafından bunların bağlattırılması mümkün idi. Ve bunun için de şahsen gösterilecek bir celalet kafi gelirdi. Bir taraftan da asker kumandanlığından yardım istenebilirdi. Bu husus ki bizzat telefonla kendisine verdiğim bir iki dakika içerisinde bunlara ateş açarak izale etmediğimiz takdirde bu vaziyetin vahametini ve ağır mesuliyetini düşününüz demiştim. Ve bunu deruhte etmişti. Buna rağmen yapamadı ve Dâhiliye Vekili ile Ordu Müfettişi hazretlerinin huzurlarında dahi bunu itiraf eyledi. Kendisine evle ve ahil amir ve müessir olan zihniyet en nihayet askeri müfreze ile olan irtibatını bile düşünemeyecek derecede iradesini sarsmış ve sonuna kadar bunu yürüterek elinde dâima düşmanı bir

³ Daha sonra yapılan soruşturmalarda doğru olmadığı anlaşılan bu değerlendirme, Divân-ı Harp Mahkemesi savcısının iddianamesinde yer almaktadır.

hamlede kıracak kuvveti de mefluç tutmuştur. Kendisinin muhafazakâr olarak halk ile şakilerin birleştikleri fikirlerini dahi doğru telâkki etsek yine bunun tarzı halli vardı. Kuvvetini toplu tutar, hâkim ve başlarında bulunur, telefonda askeri müfrezeler ister, irtibatını derhal tesis için bir iki bekçi gönderir, askeri müfrezeler ile bir arada hareketini tanzim eder ve buna intizaren dâima yine vaziyete hâkim olur ve düşmanını gözü önünden ayırmazdı (...). Binaenaheyl, asabi ve iradesi tamamıyla bozuldu. İlk düşüncesinde ihtiyatkâr bir mülahaza daha olsa ve bunda isabet dahi gösterilse iradesizlik bu neticeyi verdi. Jandarma neferleri dahi bu iradesizlik yüzünden mefluç kaldı.”⁴

Yüzbaşı Fahri Bey, olaydaki bu hatalı davranış ve kararları nedeniyle, önce Sıkıyönetim Amiri Fahrettin Paşa tarafından şahsen sorgulanmış, görevden alınmış ve tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 29 Kanunuevvel 1930). Daha sonra mahkeme tarafından da yargılanmıştır (Anadolu, 24 Şubat 1931). Görevine vekâleten Ödemiş'ten bir teğmenin atandığı (Hizmet, 1 Kanunusani 1931). Yüzbaşı Fahri Bey'in, yargılama sonucunda ceza alıp almadığıyla ya da mahkemedeki ifadesiyle ilgili herhangi bir haber ya da bilgiye ise ulaşılamamıştır.

Hükümet binasına çekilen Yüzbaşı Fahri Bey, Asteğmen Kubilay Bey ve emrindeki askerlerin zaten Menemen'e doğru yola çıktığından habersiz olarak İzmir'deki alaydan destek istemiştir (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76). İddianamede yer verilmemiş olmasına karşın, sanık ifadelerine göre Fahri Bey'in alaydan yardım istediği sırada bir yüzbaşı daha Mehdi Mehmet ve arkadaşlarının yanına gelerek ne istediklerini sormuş ve kısaca “şeriatı getiriyoruz, çekil!” yanıtını aldıktan sonra hiçbir müdahalede bulunmadan hükümet binasına çekilmiştir (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 15).

Emrine verilen acemi askerlerle birlikte destek için gönderilmiş olan Asteğmen Kubilây Bey⁵, kısa süre sonra belediye meydanına ulaşmıştır. Emrinde bulunan 26 askere⁶ “süngü tak” emri verdikten sonra belediye meydanlığındaki kahvenin önünde bırakan Kubilây Bey, tek başına Mehdi Mehmet ve arkadaşlarına yaklaşmış ve esrarın etkisiyle sarhoş durumda bulunan Mehdi Mehmet'i yakasından tutup sarsarak derhal dağılmalarını istemiştir. Esrarın etkisindeki Mehmet, itişme sırasında silâhını ateşlemiş ve Kubilay Bey'i ağır şekilde yaralamıştır. Olay sonrası Kubilây'ın da görevli olduğu 43. Alay'ın hekimi tarafından hazırlanan rapora göre, sağ kol altından madeni para büyüklüğünde bir delik açarak giren kurşun, sol kürek kemiğinin 3 parmak kadar altından avuç içi büyüklüğünde bir yara

⁴ Raporun tamamı için bkz. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma ve Koordinasyon Daire Başkanlığı Yayın No. 129, **Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler: 150'likler, Kubilay Olayı**, 1998; özet için bkz. Nilüfer Kas (2005), “Menemen'de Aslında Ne oldu?”, **Tempo**, no.41, 11 Ekim, s.51-52

⁵ 1906 Adana Kozan doğumlu ve öğretmen olan Mustafa Fehmi Bey, Kubilay ismini kendi tercihiyle kullanmaktaydı.

⁶ Asteğmen Kubilay Bey'in emrindeki asker sayısı resmi kaynaklardan değil, konuyla ilgili yazılmış olan şu makaleden alınmıştır: Aslan Tufan Yazman (1973). “Devrimlere Karşı Bir Direniş: Menemen Olayı, Nedenleri ve Gerçek Yüzü”, **Sigorta Dünyası Dergisi**, Cilt 14, No. 158, s.19

açarak çıkmıştır. Çıkış yarısı çevresinde akciğer ve kemik parçaları bulunmaktadır.⁷ Kubilây Bey, yere düştükten 10-15 saniye kadar sonra kalkarak belediye binasına doğru hareket etmiş, ancak binanın kapalı olması nedeniyle camiye doğru yöneldikten sonra aldığı ağır yaranın etkisiyle cami avlusuna düşmüştür (TBMMZC, Cilt 25, 1931:76). Şahitlerden alınan ifadelerle göre, Kubilây Bey 20 dakika kadar cami avlusunda bu şekilde kalmıştır.⁸ Bu 20 dakikalık süre içerisinde gerek halktan, gerek resmi görevlilerden, gerekse askerlerden hiçbir yardım alamamıştır. Kubilây'ın yanında getirdiği ve meydana süngüleri takılı şekilde beklettiği yirmiden fazla askerden hiçbir yardım alamamış olmasının nedeni ise, askerlerin Kubilây Bey vurulduktan sonra hiçbir tepki vermeden dağılarak olay yerinden kaçmış olmalarıdır. Olay sonrası hazırlanan Emniyet-i Umumiye Raporu'nda bu askerlerle ilgili şu değerlendirme yer almaktadır: *“Kolordu Kumandanlığınca tahkik ve tespit buyrulan amiller altında ateş etmeksizin ve yaralanan zâbitlerine hiçbir alâka göstermeksizin vak'a mahallini terk edip dağılmışlar ve bundan dolayıdır ki zâbitlerinin uğradığı vahşet ve akibetten dahi haberdar olamamışlardır.”*⁹ İddianamede de vurgulandığı gibi, Mehdi Mehmet ve yanındakileri gösterecekleri vahşet için cesaretlendiren; askerlerin kaçmış ve yaralı durumdaki Kubilây'la aralarında hiçbir engelin kalmamış olmasıdır (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76).

Mehdi Mehmet, yanındakilerle bir süre konuştuğundan sonra, Ali oğlu Hasan ve Şamdan Mehmet ile birlikte yaralı Kubilây'ın yanına gitmiş ve Hasan'ın torbasından aldığı bıçakla halen canlı olan Kubilây'ın başını gövdesinden ayırmıştır. Ayırdığı başı, belediye meydanına dikmiş oldukları bayrağın direğine takan Mehmet, direğin ve başın düşmesi üzerine orada bulunanlardan Yusuf oğlu Kâmil'den bir ip alarak başın halen takılı olduğu bayrak direğini elektrik direğine bağlamıştır (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76).¹⁰

Bu sırada, Hasan ve Şevki isimli iki bekçi olay yerine gelerek grupla çatışmaya girmişlerdir. Aynı anda, İzmir'deki alaydan gönderilen askeri birliklerin de olay yerine ulaşması ve makineli tüfek ateşi açması ile kısa süreli bir çatışma yaşanmıştır. Çatışma sona erdiğinde; Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü

⁷http://www.tsk.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_2_Arsiv_Belgeriyle_Menemen_Olayi/resimler/b/menemen-04.jpg

⁸ Olaydan sonra yazılı ifadesi alınan Telgraf Memuru Hüseyin oğlu Nail Efendi, ifadesinde Kubilây'ın yaralı olarak 15-20 dakika kadar hareketsiz kaldığını ve maalesef yardıma gelenin olmadığını söylemiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın Resmi İnternet Sitesi'nde yayımlanmış olan yazılı ifadenin metni için bkz. http://www.tsk.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_2_Arsiv_Belgeriyle_Menemen_Olayi/resimler/b/menemen-06.jpg

⁹ Raporun tamamı için bkz. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma ve Koordinasyon Daire Başkanlığı Yayın No. 129, **Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler: 150'likler, Kubilây Olayı**, 1998; Nilüfer Kas, “a.g.m.”, s.52

¹⁰ İpi getirdiği için idam edilen Yusuf oğlu Kamil, iddianameye göre ipi kendi isteğiyle, koşarak getirmiştir. Diğer bazı kaynaklara ve kendi ifadesine göre ise, ip Kamil'den silah zoruyla alınmıştır.

Mehmet öldürülmüş, Emrullah oğlu Mehmet ise yaralı olarak yakalanmıştır. Nalıncı Hasan ve Ali oğlu Hasan ise kaçmayı başarmışlardır. Bekçi Hasan ve Bekçi Mehmet şehit olmuştur (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76). Diğer şehit ise, Gazez Camii'nin sol tarafında, bahçede, kasaturası kılıfından çekik, sırt üstü ve başı boynundan ayrılmış olarak yatan, 25 yaşlarındaki orta boylu, kumral benizli, saçları az beyazlamış¹¹ Asteğmen Kubilây Bey'dir.

Olayın Meclise Yansıması ve Yargı Süreci

Olaydan 2 gün sonra, 25 Aralık 1930 günü, İzmir Valisi Kâzım (Dirik). Paşa Dâhiliye Vekâleti'ne olayla ilgili ilk bilgileri içeren bir rapor göndermiştir. Kâzım Paşa'nın belirlemelerine göre, olayın sorumlusu Nakşibendi Tarikatı'dır. Manisa'da yaşayan ve Derviş Mehmet üzerinde etki sahibi olan Şeyh Hafız Hasan, Şeyh Hacı Hakkı ve Hacı Hilmi Efendi isimli şahıslar Derviş Mehmet'i yönlendirmişlerdir. Yaralı olarak ele geçirilen Emrullah oğlu Mehmet ve kaçtıktan iki gün sonra Manisa'da yakalanan Nalıncı Hasan, bu şahısların Menemen'le olan irtibatlarını sağladıklarını söylemişlerdir. Derviş Mehmet'in Menemen'de destek alacağı kuvvet ise "ayak takımı ve kopuklardır." İlk belirlemelerini bu şekilde yapan Vali Kâzım Paşa, tahkikatı genişletmek için polisten dört kişilik bir tahkik heyeti oluşturularak Menemen'e gönderildiği bilgisini de raporuna eklemiştir.¹²

Menemen'deki durum ve Ankara'ya gönderilen ilk bilgiler böyleyken, 27 Aralık 1930 Cumartesi günü Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, 2. Ordu Müfettişi Fahrettin (Altay) Paşa ve Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey, Dolmabahçe Sarayı'nda olayla ilgili bir toplantı düzenlemişlerdir (Cumhuriyet, 28 Kanunuevvel 1930). Bu toplantıda, Menemen'de gerçekleşen olayla ilgili neler yapılacağı, alınacak önlemler ve seçenekler görülmüştür.

Bu toplantıdan bir gün sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Kubilây Olayı ile ilgili orduya tâziye mesajı yayımlanmıştır:

"Gazi'nin Orduya Taziyetnamesi,

Menemen'de ahiren vukua gelen irtica teşebbüsü esnasında Zabıt Vekili Kublây Beyin vazife ifâ ederken duçar olduğu akibetten Cumhuriyet ordusunu taziyet ederim. Kublây Beyin şahadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahâlden bazılarının alkışla tasvipkâr bulunmaları, bütün cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatani müdafaa için yetiştirilen, dahili her politika ve ihtilâfın haricinde ve fevkinde muhterem bir vaziyette Türk zâbitinin mürteciler karşısındaki yüksek vazifesi vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur.

¹¹Asteğmen Kubilay Bey'in ölümüyle ilgili keşif raporuna, Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi Internet sitesinden

ulaşılabilir:http://www.tsk.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_2_Arsiv_Belgeriyle_Menemen_Olayi/resimler/b/menemen-04.jpg

¹² Kazım Paşa'nın raporu için bkz. **Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler: 150'likler, Kubilay Olayı**, s.61-62 (Belge No.13212/5-2)

Menemen'de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti müteallim etmiştir. İstîlânın acılığını tatmış bir muhitte genç ve kahraman zâbit vekilinin uğradığı tecavüzü milletin bizzat cumhuriyete karşı bir sui kast telâkki ettiği ve mütecasirlere müşevvikleri ona göre takip edeceği muhakkaktır. Hepimizin dikkatimiz bu mes'eledeki vazifelerimizin icabatını hassasiyetle ve hakkile yerine getirmeğe matuftur.

Büyük ordunun kahraman genç zâbiti ve Cumhuriyetin mefkûreci muallim heyetinin kıymetli uzvu Kublây Bey, temiz kanı ile Cumhuriyet hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.

*Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal*¹³

30 Aralık 1930 tarihinde, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubu; *“irtica sahasında bir aylık örfî idare, maznunların Divân-ı Harp'e verilmesi, ihmalkâr idare memurlarının tecziyesi ve Cumhuriyeti ilelebet koruyacak tedbirlerin alınması”* gündemiyle toplanmıştır (Cumhuriyet, 30 Kanunuevvel 1930). Ertesi gün toplanan İcrâ Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu), Anayasa'nın 86. maddesine göre, Menemen'deki olay nedeniyle Menemen İlçesi ile Manisa ve Balıkesir Merkez İlçelerinde 1 Ocak 1931 tarihi itibarıyla 1 ay süreyle sıkı yönetim ilân edilmesine karar vermiştir (TBMMZC, Cilt 24, 1931: 2).¹⁴

Bakanlar Kurulunun almış olduğu sıkıyönetim kararı, T.B.M.M.'nin 1 Ocak 1931 Perşembe günü yapılan oturumunda, Başvekil İsmet Paşa tarafından Meclisin onayına sunulmuştur:

“Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 86. maddesinde Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fi'li teşebbüsât vukuunu müeyyit kat'i emaret görüldükte İcrâ Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumi ve mevzii idare-i örfiye ilan edebilir denilmiş olmasına ve Menemen'de 23.XII.1930 tarihinde irtikap edilen cürmün hazırlık tahkikatında bu cürmün Cumhuriyet aleyhinde şümüllü bir tertip olduğu hakkında kat'i emareler görünmüş bulunmasına binâen Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Kanunusani 1931 tarihinden itibaren bir ay müddetle idarei örfiye ilân olunmasına İcrâ Vekilleri Heyetinin 31.XII.1930 tarihli içtimaında karar verilmiştir.

Keyfiyeti Büyük Meclisin tasdikina arzeylerim efendim.

*Başvekil
İsmet*¹⁵

Aynı oturumda, Denizli Milletvekili Mazhar Müfit (Kansu)'nun vermiş olduğu sözlü soru önergesi üzerine¹⁶ Başvekil İsmet Paşa'nın yaptığı konuşmanın içeri-

¹³ *Ayn Tarihi*, Cilt 20, s.6891-6892

¹⁴ Basından örnekler için bkz. *Ayn Tarihi*, Cilt 20, s.6889-6903

¹⁵ *TBMMZC*, Cilt 24, 1.1.1931, s.2

¹⁶ Toplam 43 vekilin imzasını taşıyan soru önergesinin metni için bkz. *TBMMZC*, Cilt 24, 1.1.1931, s.4

ğinde Kubilây Bey'in başının kesilerek şehit edilmesinin yanında, "halkın bu irtica hareketine tepki göstermemiş hatta bazı kişilerin katılmış olması, Menemen gibi ülkenin ekonomi ve eğitim alanlarında ileri sayılabilecek bir bölgesinde bu olayın nasıl gerçekleşebildiği, İsmet Paşa Hükümeti'ne muhalefetin ve muhalif basın bu olaydaki rolleri" konuları geniş yer almıştır. Hatta Meclisteki tartışmalarda zaman zaman Kubilây Bey'in şehit edilmesi konusu geri planda kalmış, muhalif basın, genel olarak muhalefet ve yaklaşık 2 ay önce kapatılmış olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Menemen ve diğer bölgelerde kazandığı belediyeler ile ilgili tartışmalar öne çıkmıştır.¹⁷ İsmet Paşa'nın konuşmasındaki bazı bölümler şöyledir:

"(...) Aynı zamanda nazari dikkatimizi celbetmiş olan şey, hadisede hazır bulunan halkın ilk raporlara göre kayıtsız ve hissiz bir halde seyirci kalmasıdır (...) Bir muhit ne kadar zehirlenmiş olmak lâzımdır ki insanlar temiz tefekkür ve muhakeme kabiliyetinden bu kadar aşağı dereceye düşsünler. Hikâyesine tahammül edemediğimiz manzaraların fiilen vukuunu bu kadar soğuk kanlılıkla seyredibilsinler.

(...) Menemen gibi memleketin gerek umran ve bilhassa irfan itibarile ileri olan bir mıntıkasında bu teşekküller nasıl işleyebiliyor? İnsana hüztin veren şey budur (...) Menemen hadisesinde mücrim ve müretteplerin maksatları için bu derece cesurane hareket ikaina kendilerinde kuvvet hissetmeleri devlet kuvvetlerinde ve hükümet işleminde bir nevi zaıflık görüldüğünün farzolunduğunu reddetmek müşküldür. Hakikaten böyle bir hava ve böyle bir manayı müfsitler ve fesat müstaitleri ahvalden çıkarmış olabilirler (...) Hadisenin verdiği derslerden vatandaşların, hepimizin esash olarak istifade edeceğimizi ümit ediyoruz. Bilhassa ümit ediyoruz ki namus ticareti, şantaj ve devlet otoritelerini kasteden neşriyat ve hava, adli takibatla vatandaşlara hangi hudutlar dahilinde hareket etmek lâzım geldiğini fi'li ve ameli olarak öğretmiş olacaktır."¹⁸

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Denizli Milletvekili Mazhar Müfit (Kansu) ise, Menemen'dekine benzer olayların tekrarlanmaması için güvenlik tedbirlerinin alınması, idare memurlarının görevlerini daha özenli yapmalarının sağlanması ve bu olayların meydana gelmesini sağlayan yapının yok edilmesi gerektiğini ifade ettikten sonra, bölgede sıkıyönetim uygulamasının doğru olacağını söylemiştir. Mazhar Müfit Bey'e göre, Menemen'de olaya tanık olup tepki vermeyen binlerce halkın, "Cumhuriyet, inkılâba ne kadar gayızları varsa bu feci ve hunrizane hareketlerle muhterem ordumuza karşı kin ve gayızları o derece hainanedir." (TBMMZC, Cilt 24, 1931: 7).

Mazhar Müfit Bey'den sonra, Eski bir SCF'li olan Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey (Ahmet Ağaoğlu) söz almıştır. Konuşması sık sık gürültülerle ve müdahalelerle kesilen Ağaoğlu Ahmet Bey, İsmet Paşa'nın konuşmasından basın özgürlüğünün tehdit edilmeyeceğini anladığını ve bundan memnuniyet duyduğunu ifade ettikten sonra, asıl korkulması gerekenin Kubilây şehit edilirken halkın seyirci kalması olduğunu söylemiştir. Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre, İsmet Pa-

¹⁷ Meclisteki tartışmalar için bkz. **TBMMZC**, Cilt 24, 1.1.1931, s.3-9

¹⁸ Konuşmanın tamamı için bkz. **TBMMZC**, Cilt 24, 1.1.1931, s.3-6

şa'nın sözünü ettiği tedbirler geçici idâri tedbirlerdir. Bu olayın tekrarlanmamasında en önemli görev aydınlar, eğitimciler, gazeteciler, sanatçılar gibi topluma yol gösteren kesimlere düşmektedir.

Ağaoğlu Ahmet Bey konuşmasına devam ederken, diğer vekillerin müdahalesi, sözü bir anda muhalefete, muhalif basına ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'na getirmiştir. Konuşmanın kalan kısmının tutanakları, Menemen'de altı esrar bağılınsının gerçekleştirdiği olayın tahkikat ve yargılama sürecinin sadece bu kadarla sınırlı kalmayacağı, muhalif basına, İsmet Paşa Hükümeti'ne olan muhalefete ve "mürtecilere" doğru genişletileceğinin sinyallerini vermesi açısından önemlidir:

Ağaoğlu Ahmet Bey: (...) Bu tedbirler mihanikidir, idâridir. Öteki devin kırk başı var, kırk bin başı var. Bu başların birini kesersek öteki çıkar. Asıl mesele devî, o menhus öldürmektir. Bunu öldürecek hükümet değildir. Muallimdir, muharrirdir, şairdir, mütefekkindir, ediptir.

Yahya Galip Bey (Kırşehir): Muhalifleri de unutmayınız.

Ağaoğlu Ahmet Bey: Muhalifler bu ruhu öldürmek için çalışıyorlar (Gürültüler).

Ali Saip Bey (Urfa): Muhterem arkadaşlar, Ahmet Beyefendi vazifemizi yapmadık, yapmıyoruz, hepimiz mes'ulüz dediği için söz almak mecburiyetinde kaldık.

Efendiler, hadise çıkan Menemen'de Ahmet Bey, bundan üç ay evvel seyahat etmişti.* Hadise çıkan yerlerde o şehidin kafasına takılan bayrak onları istikbal etmişti. Ben istedim ki, Ahmet Bey kürsüye çıktığı zaman; efendiler, bu teşkilât yapılırken etrafımıza toplanan, bizi bayrakla karşılayanlar mürteciler imiş, bize çok eyi yaptınız, çok eyi bir teşkilât yaptık, Cumhuriyeti muhafaza edeceğiz diyen adamlar, meğerse kana susamış vatandaşların kanını içmek istiyormuş.

Binaenaleyh bu kürsüye geliyorum, sizden af diliyorum, beni affedin deselerdi kendisinin elini öpecektim.

Ağaoğlu Ahmet Bey: Senden mi af dileyeceğim?

Ali Saip Bey (Urfa): Hayır benden değil, milletten af dileyeceksin!

Efendiler; Ahmet Bey, yalnız matbuat hürriyetine dokunulmayacağı için Başvekil Paşaya teşekkür etti. Efendiler; matbuat hürriyeti diyoruz, rica ederim, müsaade ederseniz size ufak bir hikâye arzedeğim, ondan sonra maruzatıma devam edeyim.

(...) Efendiler, bu günkü gazetelerin vaziyeti budur. Beş kuruşa Milliyet satılır. Beş kuruşa Vakit, Akşam, Cumhuriyet satılır. Rejimi kuvvetlendiren bu gazeteler beş kuruşa satılır. Hakimiyet okunmaz, fakat işitiriz ki falan yerde Yarın gazetesini kapışmışlar, yüz kuruşa satılmış. Bunun akibeti budur. 31 Martı bunlar çıkardılar, mütarekede İstiklâl Harbinde aleyhimize kuvvet sevkedener bunlardır. Bu günkü Derviş Mehmed'i de bunlar çıkardılar. Binaenaleyh efendiler asıl

*Ali Saip Bey'in sözünü ettiği seyahat, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yoğun ilgi gördüğü olaylı İzmir gezisi ve mitingidir.

bunlara çare bulmak lazımdır, yoksa Ahmet Beyin dediği gibi bunlara dokunulmadığı için teşekkür ederim demek doğru birşey değildir.

Muhterem arkadaşlar; ben hürriyeti matbuatın düşmanı değilim, gazetecilerin düşmanı değilim. Gazeteciler, rejimi müdafaa eden insanlar, bizim dilimizdir, kafamızdır, dimağımızdır. Rejimi müdafaa ediyorlar. Asıl benim düşmanlığım, rejimi yıkmak isteyen hain gazetecilerdir (Bravo sesleri) (Alkışlar) (TBMMZC, Cilt 24, 1931: 9).

Urfa Milletvekili Ali Saip Bey'in yaklaşık 2 ay önce kapatılmış olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı suçladığı ve bazı muhalif gazete ve gazetecileri "hain" olarak nitelendirdiği bu sert konuşmasından sonra, Menemen İlçesi ile Manisa ve Balıkesir Merkez'de 1 ay süreyle sıkıyönetim uygulanması teklifi Meclisin oyuna sunulmuştur. Oylama sonucunda teklif kabul edilmiş ve Menemen İlçesi ile Manisa ve Balıkesir Merkez'de 1 Kanunusani (Ocak) 1931 tarihinden itibaren 1 ay süreyle sıkıyönetim ilân edilmesine karar verilmiştir (TBMMZC, Cilt 24, 1931: 9).¹⁹

Sıkıyönetim amirliğine İkinci Ordu Müfettişi Birinci Ferik Fahrettin (Altay) Paşa atanmıştır. Sanıkların yargılanması için görevlendirilen Divân-ı Harp Mahkemesi'ne atananlar ise şunlardır:

- Reis: Birinci Kolordu Kumandan Vekili Mirliva Mustafa (Muğlalı) Paşa
- Aza: Topçu Alay (26) Kumandanı Miralay Ata Bey
- Aza: Birinci Kolordu Şube (7) Müdürü Miralay Demirşah Bey
- Aza: Alay (176) Kumandan Muavini E.K. Kaymakamı Yusuf Ziya Bey
- Aza: İkinci Kolordu Şube (2) Müdürü Kaymakam Bahattin Bey
- Aza Mülazimi: Fırka (57) Satınalma Komisyonu Reisi Binbaşı Hüsnü Bey
- Aza Mülazimi: Topçu Alay (29) Tabur (2) Kumandanı Binbaşı Neş'et Bey²⁰

Sıkıyönetimin amirliğine atanan Fahrettin Paşa, atanmasından bir gün sonra, 2 Ocak 1931 günü İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, görüşmede hazır bulunan Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'den "Menemen'deki irtica hareketi ile birlikte ülkedeki tarikatlar ve bunların mensupları ve bu tarikatların İstanbul, İzmir, Manisa, Alaşehir, Balıkesir ve Antalya'da yoğun faaliyetleri" ile ilgili ayrıntılı bir rapor almıştır (Cumhuriyet, 3 Kanunusani 1931).

Dolmabahçe'deki bu toplantının ardından, Mustafa Kemal Paşa, bu kez Ankara'da Çankaya Köşkü'nde konuyla ilgili bir toplantı düzenlemiştir (Halk Dostu, 7 Kanunusani 1931) 7 Ocak 1931 tarihli bu toplantıda Fahrettin Paşa, Başvekil İsmet Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa ve Milli Müdafaa Vekili Zekâi (Apaydın) Bey hazır bulunmuşlardır. Fahrettin Paşa'nın "kendisine bir talimat olarak" gördüğü için dikkatle aldığı ve anılarında yer verdiği notlarına göre, toplantıda şu başlıklar öne çıkmıştır:

¹⁹ Kararın Resmi Gazete'deki metni için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, 1 Kanunusani 1931, no.1688

²⁰ *T.C. Resmi Gazete*, 1 Kanunusani 1931, no.1688

- Vaka, irticai, mürettep ve siyasidir. Umumi ve ya mıntıkavi midir? (Bölgesel ya da genel midir?)
- Nazarımız yalnız bir mıntıkaya münhasır kalmayacaktır.
- Alâkası tebarüz edenler tecziye olunacaktır. Kesif muhitler dağıtılarak temizlenecektir.
- İdam cezaları beklemeksizin kısım kısım derhal tatbik olunmalıdır (Meclis tasdik edecektir).²¹
- Menemen ve alâkadar köylerin sorumlu ilân edileni ve gayrimeskun hale konması için hususi kanun çıkartılacaktır.
- Kadın mensuplar mühimdir, müsamaha olunmamalıdır.
- Bu meseledeki esas siyaset bütün alâkadarlara lüzumu gibi anlatılmalıdır (Radikal ve ibret verici misal olacak icraat.).
- Üçüncü maddenin ikinci fırkası için şu manada kanun maddesi ve onun tatbiki lâzımdır: Örfi Divâniharp lüzum gördüğü kimseleri memleketin bir mahallinden diğer mahalline muvakkat ve ya dâima olarak tedip eder uzaklaştırır. Mahal tayininde hükümetle mutabık kalır.
- Şeyhlik ve müridliğe fiilen müdavim oldukları sabit olanlar hakkında ağır ceza tatbiki için kanun.
- Son Posta, Yarın, Köroğlu, Hür Adam, Yeni Asır gibi gazetelerin tesir dereceleri aranmalı ve ona göre muamele yapılmalıdır. Kâzım (Karabekir)'in Hür Adam'a makale yazması şayanı dikkattir (Altay, 1970: 438-439).

Fahrettin Paşa İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşürken, Divan-ı Harp Reisi Mustafa Paşa da heyetiyle birlikte 6 Ocak'ta Menemen'e ulaşmıştır. Heyet, Menemen'de, adı daha sonra "*Kubilây Mektebi*" olarak değiştirilen Zafer İlkokulu'na yerleşmiştir (Cumhuriyet, 7 Kanunusani 1931). 7 Ocak'ta yayımlanan İdare-i Örfi Kararnamesi ile sıkıyönetim bölgesindeki tüm sivil memurların görev ve yetkileri ordu mensuplarına devredilmiştir (Cumhuriyet, 8 Kanunusani 1931). Menemen'de uygulanacak olan sıkıyönetimin şartları ise şu şekilde belirlenmiştir:

"Menemen'de halkın akşam saat 8'den sonra dışarıya çıkmaları menedilmiştir. Bu karar, halka tellâlar vasıtasıyla ilân edilmiştir. Menemen'e bugünden itibaren kaymakamlıktan alınacak vesika ile gidilebilecektir. Menemen'den çıkmak da aynı suretle vesikaya tâbidir. Manisa ve Balıkesir'de de aynı usul tamim edilecektir. Sansür talimatnamesine nazaran muhaberat, para, emanet irsalatı sansüre tabidir. İstasyon postanesi ilga edilmiştir. Mektuplar kısa yazılacak, posta-

²¹ Fahrettin Altay Paşa'nın anılarına göre, İsmet Paşa, görüşme sırasında Divân-ı Harp'e Meclisin onayı gerekmeden idam cezası uygulama yetkisinin verilmesini istemiştir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın son sözüyle idamların Meclis tarafından onaylanmasına karar verilmiştir. Fahrettin Altay (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası: 1912-1922*, İstanbul: İnsel, s.437

ya açık verilecektir. Türkçe'den başka bir lisanla mektup yazmak memnudur. İfade; açık, işaretsiz ve şifresiz olacaktır. Bunlara riayet etmeyenler hakkında işlem yapılacaktır. Akşam saat 8'den itibaren her yer kapanacak, sokaklarda devriyelerden hiçkimse dolaşmayacak, görülüp de ihtarı dinlemeyenler kurşuna dizileceklerdir. Sünnet, düğün, doğum gibi sebeplerle bile olsa bilimum içtimalar memnudur. Sansürün bugünden itibaren tatbikine başlanmıştır. İstasyonlarda polisler, gelen giden yolcuların nüfus tezkerelerini mühürlemektedirler." (Cumhuriyet, 9 Kanunusani 1931).

Divân-ı Harp Reisi Mustafa (Muğlalı) Paşa, yargılamalara olaya doğrudan karışmış olanlarla başlanmasını uygun bulmuştur (Cumhuriyet, 15 Kanunusani 1931). Yargılama süreci, 15 Ocak 1931 günü başlamış ve ilk gün Emrullah oğlu Mehmet Emin, Nalınca Hasan, Küçük Hasan, Çoban Ramazan ve Tatlıcı Hüseyin'in yargılamaları yapılmıştır (TBMMZC, Cilt 25, 1931:5, Sıra no.58).²² Sanıkların yargılama sırasındaki ifadeleri birbirine benzerdir. Genel olarak; Mehdi Mehmet'in kendilerini kandırdığını, esrar içirerek kontrol ettiğini, Cumhuriyet rejimine düşman olduğunu, kendilerinin Mehdi Mehmet yüzünden olaya karıştıklarını ve Mehdi Mehmet'in İstanbul Erenköy'de yaşayan Erbilli Şeyh Esat Efendi'nin emrinde Nakşibendi Tarikatı için çalıştığını söylemişlerdir. Gerek mahkeme heyetinin sorduğu sorularda, gerekse sanıkların verdikleri yanıtlarda bunların dışında öne çıkan bir konu yoktur. İddianameye göre, İstanbul'da oturmakta olan Şeyh Esat Efendi'nin Menemen'deki faaliyetleri için görevlendirdiği kişi ise Laz İbrahim Hoca'dır. Manisa'da hastane ve tabur imamlığından emekli olan Laz İbrahim Hoca, bu görevleri sayesinde Manisa'da taraftarlar sağlamış, hatta daha fazla taraftar toplayabilmek için bir cami yaptırarak burada vaazlar vermiştir. Emekli olduktan sonra, Manisa dışında da faaliyet göstermiş, Karadeniz sahili, Bursa, Kayseri, Balıkesir ve Bergama'yı dolaşmıştır (TBMMZC, Cilt 25, 1931:78). İddianameye, Laz İbrahim Hoca'nın Şeyh Esat Efendi'yle bağlantısını gösteren iki mektup eklenmiştir.

Divân-ı Harp Mahkemesi, 15-24 Ocak 1931 tarihleri arasında olayla ilgili gördüğü 105 sanığı yargılamıştır. 24 Ocak 1931 tarihinde, Divân-ı Harp Mahkemesi Savcısı Ali Fuat Bey tarafından hazırlanan esas hakkında iddianame, karar için mahkemeye sunulmuştur.

Savcının iddianamesini inceleyen mahkeme, 25.1.1931 tarihinde, o güne kadar yargıladığı 105 kişi hakkında kararını vermiştir. Ülkenin her yerinden toplam 606 kişinin yargılandığı (Cumhuriyet, 1 Mart 1931) Divân-ı Harp Mahkemesi'nin hazırladığı kararnameye göre, idama ve idama bedel hapis cezasına çarptırılan sanıklar şunlardır:

- Manisa'dan Kahveci Çırağı Mustafa (İdam)
- Manisa'dan Terzi Talat (İdam)
- Manisa'dan Topçu Hüseyin (İdam)
- Manisa'dan Tatlıcı Mustafa Hüseyin (İdam)
- Manisa'dan Eskici Hüseyin Ali (İdam)
- Manisa'dan Keçeli Köyü'nden Himmet oğlu Süleyman (İdam)

²² Ayrıca, *Cumhuriyet*, 16 Kanunusani 1931; *Aynı Tarihi*, Cilt 20, s.6902

- Manisa'dan Paşa Köyü'nden Kahya Ahmet oğlu İsmail (İdam)
 Manisa'dan Mutaf Süleyman (İdam)
 Manisa'dan Manifaturacı Osman (İdam)
 Manisa'dan Hafız Cemal (İdam)
 Manisa'dan Tabur İmamı İlyas Hoca (İdam)
 Manisa'dan Ali Paşazade Ragıp Bey (İdam)
 Manisa'dan Şeyh Hafız Ahmet (İdam)
 Manisa'dan Giritli İbrahim oğlu İsmail (İdam)
 Menemen'den Bozalan'dan Koca Mustafa (İdam)
 Menemen'den Bozalan'dan Hacı İsmail (İdam)
 Menemen'den Bozalan'dan Hacı İsmail oğlu Hüseyin (İdam)
 Menemen'den Bozalan'dan Göriceci Adbülkerim (İdam)
 Menemen'den Cum'ai Balalı Ramiz (İdam)
 Menemen'den Çıtaklı Molla Süleyman (İdam)
 Menemen'den Yahya oğlu Hüseyin (İdam)
 Menemen'den Çingene Memet oğlu Ali (İdam)
 Menemen'den Hayim oğlu Jozef (İdam)
 Menemen'den Şımbıllı Ali Osman oğlu Memet (İdam)
 Menemen'den Arnavut Yusuf oğlu Kamil (İdam)
 Menemen'den Kerim oğlu İbrahim (İdam)
 Menemen'den Selim oğlu Boşnak Abbas (İdam)
 Ala Şehir'den Şeyh Ahmet Muhtar (İdam)
 Esat'ın oğlu Mehmet Ali (İdam)
 Manisa Hastanesi İmamlığından mütekait Laz İbrahim Hoca (İdam)
 Manisa'dan Emrullah oğlu Memet (İdam)
 Manisa'dan Nalıncı Hasan İdama bedel (24) sene hapis. (20) yaşında
 Manisa'dan Çoban Ramazan İdama bedel (24) sene hapis. (20) yaşında
 Manisa'dan Giritli Küçük Hasan İdama bedel (24) sene hapis. (17) yaşında
 Menemen'den Harputlu Ömer oğlu Memet İdama bedel (24) sene hapis.
 (65)'i müteceviz
 İzmir'den Laz Memet Ali Hoca İdama bedel (24) sene hapis. (65)'i müte-
 caviz
 Erbilli Şeyh Es'at İdama bedel (24) sene hapis. (65)'i mütejaviz.
 (TBMMZC, Cilt 25, 1931:1-2).

Divân-ı Harp Mahkemesi Reisi Mustafa (Muğlalı) Paşa, kararname hazırlandıktan 3 gün sonra, 28 Ocak 1931 günü, beraat eden sanıklara “kendi aleyhinde en ufak bir hareket göstermek isteyenlere karşı hükümetin şiddetle hareket edeceğini ve suçluların kanunun pençesine çarpacağını” söyledikten sonra, hepsinin bu memlekete “hayırlı” olmalarını ve “nur yolunu” takip etmelerini “tavsiye” etmiştir (Cumhuriyet, 29 Kanunusani 1931).

Divân-ı Harp Kararnamesi, 31 Ocak 1931 günü Meclis gündemine gelmiştir. Aynı gün Adalet Komisyonunda görüşülen karar, 2 Şubat 1931'de Genel Kurula

gönderilmiştir. Karar, Adalet Komisyonundan geçtiği şekliyle aynen kabul edilerek kesinleşmiştir.²³

İdamına karar verilen Görüceli Abdülkerim ve idama bedel 24 yıl hapse mahkum edilen Erbilli Şeyh Esat Efendi'nin cezaları, gözaltındayken vefat etmeleri nedeniyle infaz edilememiştir.

Manisa'dan Mehdi Mehmet'le birlikte yola çıkan ancak daha sonra durumun ciddiyetini anlayarak Sünbüller Köyü'nde grubun yanından kaçarak Manisa'ya geri dönen Ramazan da, olaya doğrudan karışmış olan Küçük Hasan, Nalınca Hasan, Emrullah oğlu Mehmet kadar suçlu kabul edilerek idama bedel 24 yıl hapse mahkum edilmiştir.

Adalet Komisyonunun vermiş diğer bir ilginç karar ise, Divân-ı Harp Mahkemesi tarafından kendilerine idam cezası verilmiş olan iki kişi ile ilgilidir. Komisyon, Divân-ı Harp Mahkemesi'nin olayın gerçekleştiği 23 Aralık 1930 gününe yakın günlerde Çırak Mustafa'nın kahvehanesinde Nalınca Hasan, Emrullah oğlu Mehmet, Giritli Küçük Hasan ve Çoban Ramazan'la toplanarak olayın planlanmasına karıştığı ve olay sırasında da alkışlayarak destek verdiği gerekçesiyle idama mahkum ettiği Terzi Talat ile olayı alkışladığı için idama mahkum edilen Kahya Ahmet oğlu İsmail'in idam cezalarını kaldırmış, yalnızca iki yıl hapis cezasına çevirmiştir.²⁴ Aynı suçtan dolayı haklarında idam kararı verilmiş diğer mahkûmların cezalarını aynen onaylayan komisyonun, bu iki kişinin idam cezalarını neden iki yıl hapse çevirdiği ile ilgili bir gerekçe ya da açıklama ise bulunmamaktadır.

İnfazlar, 4 Şubat 1931'de sabaha karşı 2.30'da gerçekleştirilmiştir. Mehmet Emin, Jozef, Manisalı Hacı Paşazade Ragıp, Manisalı Şeyh Hafız Ahmet, Alaşehirli Şeyh Ahmet Muhtar, Manisalı Tatlıcı Hüseyin ve Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali Hükümet Meydanında asılmışlardır. Menemenli Ramiz, Menemenli Yahya oğlu Hüseyin, Menemenli Manifaturacı Osman, Manisalı İbrahim oğlu İsmail, Laz İbrahim Hoca istasyonda; Bozalanlı İbrahim oğlu Koca Mustafa, Bozalanlı Hacı İsmail oğlu Hüseyin, Şımbıllı Mehmet, Menemenli Kerim oğlu İbrahim, Tabur İmamı Hoca İlyas, Manisalı Topçu Hüseyin, Manisalı Süleyman Çavuş, Bozalan'dan Hasan oğlu Hacı İsmail, Menemen'den Çıtaklı Molla Süleyman, Menemen'den Boşnak Abbas, Manisa'dan Süleyman, Manisa'dan Hafız Cemal, Manisa'dan Kahveci Mustafa ve Manisa'dan Eskici Hüseyin oğlu Ali ise Tuzpazarı ve Bedesten'de asılmışlardır (Cumhuriyet, 4 Şubat 1931). İdam sehpasından kaçarak, önce Menemen çevresindeki dağlarda saklanan, daha sonra soğuk havaya dayanamayarak Manisa'nın Akgedik Köyü'ne giden Bozalanlı Hüseyin, 17 Şubat 1931 günü köylüler tarafından yakalanmıştır (Cumhuriyet, 18 Şubat 1931). 18 Şubat'ta Menemen'e getirilen Hüseyin, sabaha karşı 4.20'de

²³ Genel Kurulun kesin karar metni ve idam mahkumlarının listesi için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, 3.2.1931, no.1716

²⁴ Adliye Encümeni tarafından "Ölüm cezasına mahkum edilen Manisa'dan Terzi Talat ve Paşaköyü'nden Kahya Ahmet oğlu İsmail'in cezalarını ikişer sene hapis cezasına tahvili madelete muvafık olacağı..." şeklinde ifade edilen kararın neden alındığıyla ilgili herhangi bir gerekçeye yer verilmemiştir.

asılmıştır (Cumhuriyet, 19 Şubat 1931). Hüseyin'i yakalayan köylüler, hükümet tarafından nakit para ve şeref madalyası ile ödüllendirilmişlerdir (Cumhuriyet, 18 Şubat 1931). İdam edilenlerin yafta asılmış cesetleri hemen toplanmamış, bazıları saat 9.30'a bazıları ise saat 12.00'a kadar bekletilmişlerdir (Cumhuriyet, 4 Şubat 1931).

Menemen İlçesi ile Manisa ve Balıkesir Merkez İlçelerinde 1 Ocak 1931 tarihinde başlatılan sıkıyönetim uygulaması, Manisa ve Balıkesir'de 28 Şubat 1931 tarihinde kaldırılmıştır (TBMMZC, Cilt 25, 1931: 56). Menemen'de ise sıkıyönetim uygulamasına 8 Mart 1931 tarihinde son verilmiştir (Cumhuriyet, 8 Mart 1931).

Sonuç

“Kubilây Olayı” ya da “Menemen Olayı” olarak adlandırılan olay, 23 Aralık 1930 tarihinde, İzmir'in Menemen Kazası'nda gerçekleşmiştir. Mahkemedeki ifadelere, şahitliklere ve iddianameye göre, olayın en az 4 aylık bir planlama süreci vardır. Bu sürecin ardından, Manisa'dan yola çıkarak Menemen'e gelen, başlarını “Mehdi” ya da “Derviş Mehmet” adlı bir uyuşturucu bağımlısının çektiği 6 kişilik grup tarafından gerçekleştirilen olay sonucu Asteğmen Kubilây Bey başı kesilerek, 2 bekçi vurularak şehit edilmiştir. Olayı gerçekleştiren 6 kişilik gruptan da 3 kişi çatışmada öldürülmüştür.

Olayın ardından başlatılan soruşturma ve yargılama sürecinde, olayı gerçekleştirenlerin bağlantıları araştırılmış ve İstanbul'da yaşamakta olan Erbilli Şeyh Esat Efendi ile bağlantılı oldukları sonucuna varılmıştır. Yargılama sürekli genişletilmiş, 600'den fazla kişi Mustafa (Muğlalı) Paşa'nın başkanlığındaki Divân-ı Harp Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Bununla birlikte, henüz bir ay kadar önce kapatılmış olan muhalif Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Menemen'de büyük destek görmüş ve buradaki belediye seçimlerini kazanmış olması da İsmet Paşa Hükümeti'ndeki bazı çevrelerin dikkatini çekmiştir. Özellikle Meclisteki tartışmalarda, olayla Serbest Fırka arasında bağlantı kurulmuş, Serbest Fırka'nın irtica hareketlerini cesaretlendirdiği iddia edilmiştir. O dönemde genel olarak kabul gördüğü anlaşılan bu düşünce nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz çok partili sisteme hazır olmadığı sonucuna varılmış, yaklaşık 16 yıl boyunca* başka bir muhalefet partisi kurulamamıştır. Tek parti hükümetinin otoritesi ve yetkileri artırılmış, 8 Ağustos 1931 tarihinde çıkartılan Matbuat Kanunu²⁵ ile basın kontrol altına alınmış, muhalif gazeteler kapanmış ya da kapatılmıştır. Menemen'de bu vahşi olayın yaşanmasından ancak 16 yıl sonra iki farklı partinin milletvekilleri Mecliste yer alabilmişlerdir. “Menemen Olayı”, yalnızca geçmişte vahşi ve acı bir iz bırakmakla kalmamış, Türkiye'de çok partili siyasi sistemin kurulmasını ve milletin iradesinin sandığa yansımını 1950'li yıllara kadar geciktiren etkenlerden birisi olmuştur.

* Demokrat Parti'den önce, 18 Temmuz 1945'de Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Ancak, bu parti de kısa ömürlü olmuş ve etkisiz kalmıştır.

²⁵ 25.7.1931 tarih ve 1881 no.'lu Matbuat Kanunu için bkz. *T.C. Resmi Gazete*, no. 1867, 8 Ağustos 1931

KAYNAKLAR

Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi, Cilt 20

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Cilt 22, 1930

TBMMZC, Cilt 24, 1931

TBMMZC, Cilt 25, 1931

T.C. Resmî Gazete, 1.1.1931, no.1688

T.C. Resmî Gazete, 3.2.1931, no.1716

T.C. Resmî Gazete, 8.8.1931, no.1867

Kıtaplar ve Makaleler

ALTAY, Fahrettin (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası: 1912-1922*, İstanbul: İnsel

ERTEM, Barış (2010). "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, no.2, s.72

Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler: 150'likler, Kubılay Olayı, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma ve Koordinasyon Daire Başkanlığı Yayın No. 129, 1998

Türkiye'de Siyasi Dernekler II, Ankara: T.C.İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, 1950

YAZMAN, Aslan Tufan (1973). "Devrimlere Karşı Bir Direniş: Menemen Olayı, Nedenleri ve Gerçek Yüzü", *Sigorta Dünyası Dergisi*, Cilt 14, No. 158, Şubat 1973, s.19.

ZURCHER, Erik Jan (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim

Gazeteler

Anadolu, 24 Şubat 1931

Cumhuriyet, 28 Kanunuevvel 1930

Cumhuriyet, 29 Kanunuevvel 1930

Cumhuriyet, 30 Kanunuevvel 1930

Cumhuriyet, 3 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 7 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 8 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 9 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 15 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 29 Kanunusani 1931

Cumhuriyet, 4 Şubat 1931

Cumhuriyet, 18 Şubat 1931

Cumhuriyet, 19 Şubat 1931

Cumhuriyet, 1 Mart 1931

Cumhuriyet, 8 Mart 1931

Halk Dostu, 7 Kanunusani 1931

Hizmet, 1 Kanunusani, 1931

Yarın, 12 Ağustos 1930

Yarın, 18 Kasım 1930